

EPILOG

Apstrakt: *U 23 tačke izloženi su osnovni rezultati istraživanja iz sporova o marksističkoj estetici i književnoj kritici.*

Ključne reči: *istorija ideja, estetika, marksistička estetika, književna kritika, spor.*

1) Debatu o marksističkoj estetici započeo je Dušan Matić 1951. godine u svom poznatom eseju „Dogma i stvaralaštvo“, i tako otvorio *razliku* u interpretaciji. To je doba početka intelektualne sekularizacije ili pluralizma u kulturi.

2) Zašto u vremenima dominacije socijalističkog realizma nema nikakve rasprave o mogućnosti marksističke estetike? To je doba političke i intelektualne sakralizacije, drugim rečima doba pravljenja svakojakih svetinja, vreme čvrstog *identiteta*. Svetinje su po definiciji zaštićene od kritike i osporavanja, a socijalistički realizam je to bio, otprilike, od 1944. do 1950. godine, samo jedna od mnogih.

3) Radovi iz istorije ideja, posebno iz istorije intelektualnih sporova, ne mogu mimoći standardne probleme periodizacije: kako opravdati izbor hronoloških granica istraživanja i oko kojeg događaja (odnosno ideje) organizovati izlaganje pojedinih delova istraživanja. Nijedan datum, godina ili događaj obično se ne nameću ni nužno ni samoočevidno. Izbor hronoloških granica ove teme počiva na sledećem kriterijumu: obuhvatiti vreme u kojem su se pojavila u debati sva karakteristična stanovišta.

4) Godine 1950. počinje jedan veliki ciklus jugoslovenskog društva, i u tome su saglasni mnogi istraživači posleratnih događaja, pa i istraživači različitih generacija. Taj ciklus traje, po mom mišljenju, do 1972. godine. *Intelektualna* sekularizacija je termin kojim ga označavam, a razlikujem ga od *političke* sekularizacije. Ciklus 1950-1972. *nije* i period političke sekularizacije.

5) To je bilo vreme opšteg laiciziranja duhovnog života, tj. ukidanja monopola na ideje. Posle 1972. godine očigledan je – i po tome sličan posleratnim počecima – novi političko-kulturni ciklus: komunistička vlast naglašeno uspostavlja *kontrolu* nad idejama, i time postavlja temelje za novi/stari *identitet*, a ipak, prečutno, toleriše male intelektualne rezervate.

6) Krajem 1944. godine, tačnije 27. novembra kada je objavljeno saopštenje o streljanju, između ostalog, grupe građanskih intelektualaca, desilo se nešto izuzetno: s jedne strane, kod običnog sveta, vlada *strah*, s druge naglašen *teror*. Pod terorom u opštem smislu, dakle ne samo u fizičkom nego i u intelektualnom – a to bi mogla biti i jedna od definicija pravljenja svetinja ili sakralizacije – razumljivo je što nije bilo nikakve diskusije o marksističkoj estetici. Godine 1944–1950. bile su zlatno doba *socijalističkog realizma*.

7) Govoriti o marksističkoj estetici, u kontekstu sporova, a bez pominjanja socijalističkog realizma, bio bi ozbiljan propust. Socijalistički realizam, *istorijski i porodično*, pripada marksističkoj estetici. Mnogi marksisti ne žele da raspravljaju o njemu i odriču ga se kao kakve porodične nakaze. Posao analitičara je drukčiji: uočava da postoje razlike u interpretaciji socijalističkog realizma – jedno je, na primer, socrealizam Radovana Žogovića, a sasvim drugo socrealizam Ervina Šinka; uočava i to da socijalistički realizam pripada istorijski i porodično velikoj familiji marksističke estetike.

8) Socijalistički realizam predstavlja u prvom redu jedan *sklop društvenih odnosa*, pa tek onda sadržinski određenu doktrinu. Taj sklop odnosâ ne podnosi dijalog i civilizovanu polemiku. Razlikovao sam *kulturnu politiku* socijalističkog realizma od njegove *estetičke doktrine*.

9) Na pitanje „Da li je moguća marksistička estetika?“ marksisti odgovaraju i pozitivno i negativno; i nemarksisti se, ako se zainteresuju za problem, različito odnose prema toj zamisli.

10) Logički su moguća četiri osnovna stanovišta:

- a) marksizam koji zastupa ideju marksističke estetike;
- b) marksizam koji poriče tu zamisao;
- c) nemarksističko stanovište koje prihvata postojanje marksističke estetike;
- d) nemarksističko stanovište koje poriče održivost zamisli marksističke estetike.

11) U stvarnosti je neuporedivo manje nemarksista učestvovalo u debati, a i to uglavnom posredno.

12) Logička shema se, prema prirodi argumenata i toku spora, nijansira. Na primer, i među marksistima koji se zalažu za marksističku estetiku postoje dve velike grupe: jedni stavljaju u prvi plan *normativnu* funkciju marksističke estetike (šta umetnost treba da bude), drugi vide ulogu marksističke estetike u *deskriptivnom* smislu (šta umetnost jeste). Prvima je bliža ideologija, drugima sociologija.

13) Uz debate o marksističkoj estetici prirodno sleduju, ili im prethode, sporovi o marksističkoj (književnoj) kritici.

14) Postoje tri grupe marksista koje različito artikuliraju odnos marksističke estetike i marksističke kritike. Dušan Matić je, na primer, osporio marksističku estetiku, ali je blagonaklon prema marksističkoj kritici. Isti stav imaju Danko Grlić i Milan Kangrga. Drugu grupu čine marksisti koji podržavaju i marksističku estetiku i marksističku kritiku (npr. Zogović, Zihel, Kos). Treću grupu čine oni (npr. Svetozar Petrović) koji osporavaju i marksističku estetiku i marksističku kritiku, te insistiraju na autonomnosti kritike.

15) U dobu sekularizacije, učesnici u debatama o marksističkoj estetici i književnoj kritici izrazili su osnovna stanovišta koja je moguće zastupati s obzirom na predmet debate – od prihvatanja do osporavanja ideje o marksističkoj estetici. Tako različit stav prema toj zamisli došao je do izraza, pre svega, među samim marksistima u Jugoslaviji.

16) Kako dokumentovati intelektualni kontinuum u jednoj debati koja nije vođena u osobito povoljnim prilikama javnog života? U svakoj razvijenijoj, razudenoj kulturi, u kojoj se intelektualni život odvija slobodno, sasvim je prirodno što se u sporovima izlažu ne samo različita stanovišta nego i takva stanovišta koja je moguće međusobno postaviti u neki *odnos* ili „red“ s obzirom na to kako odgovaraju na neko karakteristično pitanje.

17) Autor nije bio uvek siguran da su i u dobu intelektualne sekularizacije bile zadovoljene pretpostavke razvijene, razudene kulture u kojoj se duhovni život odvija slobodno. Zato je uzimao u obzir mogućnost da su neki učesnici spora ponekad govorili i ezopovskim jezikom, jezikom koji je mogao da prebrodi sve zamke implicitne cenzure javne reči. Uz takav pristup, koji javnu reč tumači

kao šifru, uvek postoji mogućnost pogrešnog tumačenja, tj. da se u napisanom vidi ono što autor nije nameravao da artikuliše. Tumačenje može biti i duhovito i domišljato, a da ipak stupanj verovatnosti „šta je pisac hteo da kaže“ bude minimalan.

18) Istraživač koji daje prednost metodološkoj izvesnosti odriče se, u isti mah, mogućnosti da prati manje vidljive niti debate u jednom vremenu koje nije bilo naklonjeno dijalogu i razlikama; istraživač, pak, koji daje prednost traganju za tim nitima skrivenih dijaloga i faktičkih, premda neproklamovanih razlika u mišljenju, nikada ne sme biti siguran u svoj nalaz. Rezultati njegovog čitanja tekstova mogu biti samo manje ili više uverljive hipoteze.

19) Da bi se razumeli priroda i značaj debate o marksističkoj estetici, potrebno je ukazati na mnogostruke promene koje su nastupile u jugoslovenskom društvu odmah po okončanju Drugog svet-skog rata. Za ovo istraživanje od odlučujućeg je značaja *promena* u shvatanju funkcije kulture i, posebno, funkcije umetnosti, to jest prelaz iz jednog identiteta u drugi.

20) Od kulture kao javnog dijaloškog prostora, komunisti su, pošto su osvojili vlast, nju najpre preinačili u *autoritarnu pedagogiju*: to je period sakralizacije u dobu sekularizacije očigledan je napor da se ona ponovo uspostavi kao *javni dijaloški prostor*, pre svega.

21) Autor ovog istraživanja usvaja gledište o umetničkom delu kao *polifunkcionalnoj tvorevini*. Za slobodu umetničkog stvaranja od presudnog je značaja da se prihvati *primarnost estetske funkcije* dela. Drugim rečima, to je zahtev da se umetničkom delu prizna autonomnost.

22) Smisao devetnaestovekovne debate o *l'art pour l'artu* može se sagledati kao deo borbe u okviru građanskog društva da se umetnosti obezbedi puna autonomija, a umetniku neograničena stvaralačka sloboda. Mnogi marksisti, naročito u dobu sakralizacije, kritičari su larpurlartizma u gotovo svakoj duhovnoj delatnosti: i u umetnosti, i u nauci, i u filozofiji.

23) Uz promenu funkcije kulture, sasvim konsekvntno, komunisti su, u dobu sakralizacije, tražili od umetnika da služi prevashodno potrebama partije, tj. njenoj pedagogiji. U dobu sekularizacije činjeni su značajni pokušaji da se prihvati primarnost estetske funkcije umetničkog dela.

Dušan Bošković

EPILOGUE

Summary

In 23 items the basic results of the research pertaining to the disputes on Marxist aesthetics and literary criticism have been exposed.

Key words: history of ideas, aesthetics, Marxist aesthetics, literary criticism, dispute.